

İstanbul Çinilerinde Lâle

FEYZULLAH DAYIGİL

G. S. A. Türk Tezyinî San'atlar Şubesi Çini Nakışları Öğretmeni

Üzerinde işlenmesi uzun çalışmalara bağ-
lı olan bu mevzuu kısa bir zamanda yetiştirmeğe, karşılaşılan güçlükler dolayısıyla mad-
deten imkân yoktur. Tetkik edilecek mimari
eserlerin çokluğu, bu eserlerde bulunan çini-
lerin bahsimizi alâkadar edenlerin kopye e-
dilmesi ve bazı çinilerin, kopyelerinin vasıta-
sız almamıyacak yerlerde bulunması, renk-
lerinin aslındaki gibi tesbiti güçlüklerin baş-
ında gelmektedir. Bu yazı için bana müracaat
edildiği günden, bugüne kadar geçen bir bu-
çuk ay zarfında ancak yedi cami ve altı tür-
lenin çinileri üzerinde bulunan *lâle* çeşitleri-
ni tetkik edebildim: tabiidir ki çinileri bulu-
nan diğer eserlerin hepsi tetkik edilmeden
Lâle'nin çini tezyinatındaki mevkii hakkında
umumî bir netice elde etmek mümkün de-
ğildir. Onun için makaleyi iki kısma ayırmayı
düşündüm. Birinci kısımda *Eyüp. Üçün-
cü Murat. Üçüncü Mehmet. İkinci Selim
Hürrem. Kanunî Süleyman* türbelerile *Pi-
yâle Paşa. Mesih Mehmet Paşa. Rama-
zan Efendi, İbrahim Paşa. Mehmet Ağa.
Hekimoğlu Ali Paşa. Rüstem Paşa* camile-
rinde bulunan çinilerdeki *lâleleri*; ikinci ma-
kaledede ise geri kalan diğer eserleri tetkikten
sonra; çinilerdeki *lâle*nin mevkii ve kul-
lanış tarzını, kaidelerini, esaslarını tesbit
ederek umumî bir hüküm ve netice çıkarmayı
muvafık gördüm.

Çalışmalarında, bana elinde mevcut ve
bahsimizi alâkadar eden eserleri tetkik ve
istifade etmem için vererek hudutsuz bir esir-
gememezlik gösteren kıymetli doktor Sü-
hey l Ün ver ile, benimle beraber çalışan
ve haftalık istirahat günlerini de feda ederek
yüksek ferâgatı nefis eseri gösteren kıymetli
talebem R i k k k a t K u n t, Ş e v k e t P e-
y a ve M u s t a f a A k t a ş ' a burada
teşekkürü bir vicdan borcu bilirim.

Şükûfenâme sahibi Ali Çelebi-

nin milli çiçeklerimiz arasında saydığı ve
Türk tezyinî sanatlarında çok mühim bir mev-
kii olan bu çiçeğe farsçada verilen *Lâle* ismi
aynen lisanımıza da geçmiştir. *Büyük Türk
lûgati* bu kelime için, (Lâle - farsça isim.
Maruf soğanlı çiçek) dedikten sonra *Fer-
hengi şuurî*'yi mehz göstererek (aslı kırmızı
olmakla lâle tesmiye olunmuştur. Zira ki sürh
renge *lâl* derler) demektedir. *Burhanı Kati* ise
(Lâle hâle vezninde umumen tohumuz hud
rubiten lâle ve hususî lâleî dağdar ismidir
ki türkıde dahi *lâle* tabir olunur) diyerek
nevilerini saymaktadır. *Kamusu Türkîde (Lâ-
le - zanbakiye fasilesinden soğandan yetişme
maruf bir çiçek)* diye kaydediyor.

Avrupa lisanlarında *Lâle*ye verilen isim
türkçemizde olduğu gibi farsçadan geçmiştir.
Der Grosse Brockhaus almanca *lâle*ye verilen
Tulpe ismi yanında, italyanca *Tulipa* kelime-
sinin acemce *Dulbând*: dilbend ve *Turban*:
Sarık kelimelerinden geldiğini yazmaktadır.
Bu kelime fransızcada *Tulipe*, ingilizcede *Tu-
lip* şeklinde yazılmaktadır.

Lâle menşe itibarile bir Şark çiçeğidir.
Eski dünyanın mutedil arz derecelerinde bil-
hassa Bahri Muhit mntakalarında ve Asya
steplerinde bulunur (1). Umumiyetle yabani
cinsi Kafkasyada, İranda, Japonyada, Cenubî
Asyadan Orta Asyaya doğru olan mntakalar
da serpilmiş bir haldedir (2). Güzel kokulu
olan sarı cinsleri, buna benzeven al cinsi var-
dır. *Gülzarı İbrahim* müellifi bunlara *Lâleî
Sahrayî* demektedir. Lâleüin birçok cinsleri
ve her cinsin müteaddit nevileri vardır. Aza-
mî bir ay gibi kısa bir müddet ömür süren
bu çiçek gerek tohum ve gerek soğanının ya-
nında çıkan piçlerle çoğaltılır (3) ve kumlu
topraklardan, bilhassa soğuk ve mutedil ik-

(1) *Der Grosse Brockhaus.*

(2) *Encyclopaedia Britannica.*

(3) *Larousse du xxe siècle.*

limlerden hoşlanır. İstanbulda lâle mevsimi başlangıcı Mart iptidası ve nihayeti de Nisan ayıdır (4).

Felemenge ilk lâle XVI ncı asırda İstanbuldan götürülmüştür (5). Lâleyi Avrupa-ya ilk tanıtan Kanunî Süleyman nezdinde Kral Ferdinand'ın elçisi olan Ogier Gislain de Busbecq'tir (6). XVI ncı asır sonunda lâle Avrupa'ya yayılmıştır. Van Thol tarafından yetiştirilen sarı tahrirli kırmızı tüveyçli lâleler *Tulipa Suavecolens* cinsine mensup olup Hazer denizi havzasından gelmiştir (7). Linné'nin (8) *Tulipa Gesneriana* ismi altında topladığı lâleler de Orta Asya ve Cenubî Kafkasyadan gelmiştir (9).

Lâle fevkalâde güzelliği sayesinde Amerikada ve Avrupada çok rağbet bulmuş ve yetiştirilmesi bir hastalık derecesine varmış, bilhassa XVII inci asrın başında Pariste moda çiçeği olmuştur (10). XVI ncı asırdanberi devam eden bu merak sayesinde - eBlçika, Hollanda ve Erfortta nesredilen lâle kataloglarına nazaran - dört yüzü fevkalâde makbul olan dört bin çeşit lâle yetiştirilmiştir (11). Son zamanlarda bir Rus âliminin tetkiki sayesinde Türkistanda yeni lâle cinsleri keşfedilerek Avrupa'ya tanıtılmıştır (12). İki ç-

çekli lâleye Türkistan ve Altay taraflarında tesadüf edilmektedir (13).

İstanbulda lâlenin, XVI ncı asrın birinci yarısından evvel mevcut olduğu âşikârdır. 1698 (1110) tarihinde yazılan *نتائج الأزهار* da lâle çeşidi yetiştirenlerden 1575 (982) de ölen Ebussuud Efendi'yi yazmaktadır. Ebussuud Efendi 1490 (896) da doğmuş 1527 (934) de İstanbul kadılığına tayin edilmiştir. Kendisindeki *Lâle* yetiştirme merakını bu tarihten nazarı itibara alırsak 1527 (934) den çok evvel İstanbulda *Lâle* nin mevcut olması lâzımgelir.

Merak ehlinin malûnu olan *Lâleyi* İstanbulda Murad IV. ün Bağdad seferi 1638 (1048) dönüşü müverrih Koca Hasan Efendi getirmiştir (14). Bu zatın İrandan getirdiği lâleler yedi nevidir (15). Bunlar 1726 (1139) senesinde mevcut olan *lâlelerin* (elhak ümmühatı seb'ai elvani), imiş (16). Bundan sonra 1651 (1062) senesinde Nemçe çasari Ferdinand III. tarafından Mehmed IV. e elçi olarak gönderilen Schmitt von Schwazenhorn'un getirdiği hediyeler meyânında on neviden mürekkep kırk adet *Piyaz Lâle* bulunuyordu (17). O zaman İstanbulda yetiştirilen *şrengî Lâle* soğanlarının (aslî bu *امهات* olup kâfesi andan tenevvü eylemiştir)

(4) Mehmed Lâlezari'nin

رسالة إلى المسم: بزارة الأزهار inin ikinci babilinde lâlenin eksilmesi, yetiştirilmesi ve toprağın ahvâl hakkında amelî malûmât vardır.

(5) *Encyclopedta Britannica*.

(6) O. G. de Busbeq Belçikada Flandr'da 1522 de (Comines) de doğmuş ve Fransada Rouen civarında 1592 de ölmüştür. Kral Ferdinand tarafından 1554 senesinde Kanunî Süleyman nezdine Amasyaya elçi olarak gönderilmiştir. Ve Kanunî nezdinde tam bir sulha muvaffak olamayıp yalnız altı aylık bir mütareke yapabilmıştır. 1555 senesinin nihayetinde İstanbul sefaretini deruhte etmiştir. 1562 de geri çağırılmış ve Ferdinand'ın dul karısı Elizabetha bet'in mallarını idare etmeğe memur edilmiştir.

(7) *Encyclopedta Britannica*.

(8) Charles de Linné 1707 - 1778 işveçli hekim ve tabiyatçı.

(9) *Encyclopaedia Britannica*.

(10) *Larousse du xxe siecle ve Der Grosse Brockhaus*.

(11) *Tasviri Eşkâr gazetesi* 1336 Ebûzziya Tefvîk Beyin makalesinden.

(12) *Encyclopaedia Britannica*.

(13) *Larousse du xxe siecle*.

(14) *Lâlezari İbrahim risaleti*.

(15) *Lâlezari İbrahim risalesine* nazaran bu yedi nevî lâle şunlardır:

1 — *zerdudet şahî*: Bu lâlenin her varakı üç parmak boyunda altın sarısı gibidir.

2 — *Sürhi nâhid*: Venedikten gelen iskarlat çuha gibi kızıl aldır. Arası beyaz, iki siyah nizest vardır. *Bıga lâlesi* de demişlerdir.

3 — *Şahbânu*: (Temaşası hâlet ezvayı diltü ve candır).

4 — *Pehlevî*: Eflâtun renginde ve lâciverdi üç nizestlidir.

5 — *Tutipeçe*: (zirvel evrakı sarı, aşağıları yeşildir. Hâilâ piyazı kaybolmuştur.

6 — *Duşte*: Dışı açık pembe, içi beyazdır, güneşe maruz kalınca sedef gibi mücellâ bir renk hâsil eder.

7 — *Hürmüz*: (Levni Âsumanî ve her varakı rizelî elmas gibi hurde benektüdür).

(16) *Lâlezari İbrahim risaleti*.

(17) On cinsten ibaret olan kırk adet lâle piyazı şunlardır:

(18) 1717 (1130) tarihine kadar İstanbulda *Sahraî Lâle* meşhurdu (19).

1638 (1048) senesinde müverrih H a s a n Efendi'nin İrandan getirdiği yedi nevi *lâle* ile 1651 (1062) tarihinde İstanbul'a hediye olarak gönderilen on nevi *Lâle*; 1726 (1139) senesinde 839 çeşide, 1750 (1164) te ise رسالة اسمی لاله فرح انكيز e nazaran 1586 çeşide kadar çıktığı görülüyor (20).

Tarihimizde kendine nisbetle bir devin açan ku çiçeğe karşı gösterilen rağbet fevkalâde tezyini bir çiçek olması ve (Ezcümle lâfzî lâle cevahiri hurufu lâfz ile mizanı nazarı ibret ile sencide olsa hemvezin) bulunmasından ileri gelmiştir. Filhakika eski harflerimizle *Allah, Hilâl, Lâle* kelimelerinin aynı harflerden mürekkep oluşuna atalarımızın dikkat etmeleri bu çiçek üzerindeki sevgilerinin ve fazla alâkalarının bir nişanesi telâkki edilebilir.

1717 den sonra artan *Lâle* merakı memleketimize, Fransız ve ecnebi bazirgânlarının Felemenkten ve diğer yerlerden *Lâle Piyazları* getirmelerine sebep olmuş, bilhassa Felemenkten getirilen لوزازرى ismi verilen ve (otuz kırk varakı havi) *lâlenin* yetiştirilmesi ve çoğaltılması için himmet gösterenlere D a m a d İ b r a h i m P a ş a tarafından mükâfatlar vadedilmiştir. *Lâlelerin* mühim bir kısmı Çırağan, Sâdâbad, Neşatâbad bahçelerinde yetiştirilirdi. Sıcak havalarda renk-

Herzog Max: 4 adet levni parlak mor, etrafı vüreykat gümüşü.

Herzogin Maria: 4 adet lalgün etrafı vüreykat mor.

Maximilianus: 4 adet mai kenar, vüreykat beyaz.

Rosenperle: 4 adet Dürülâalgün demektir.

Schönenrose: 4 adet Güllü râna demektir.

Van den Wilde: 4 adet Felemenk âyanından birine nisbet imiş.

Roses Lidan: 4 adet Leydan şehri güllü mânâsına.

Perlen Otracht: 4 adet Otracht şehri incusi.

Van Girian: 4 adet âyandan birine nisbet etmiş (kırmızı üzerine beyaz nebzel).

Belle voir: 4 adet lâtifülmanzar demek imiş (beyaz üzerine pembe benekli).

(18) *Lâlezarî İbrahim risalesi*.

(19) Tarihimizde lâle merakı, *Millî Mecmua D.*

5. İ

lerinin uçmaması ve taravetinin bozulmaması için üzerlerine beyaz bir örtü örtülüdür (20).

Lâleye karşı olan bu merak ve sevgi, Lâle soğanı fiyatlarının gittikçe yükselmesine sebep olmuştur. D a m a d İ b r a h i m P a ş a'nın Çuhadarı Ta ş o v a l ı M u s t a f a A ğ a'nın yetiştirdiği *Mahbubu Zaman* ismindeki lâlenin soğanı bin altın değerinde idi. Nadir nevilerin çok yüksek fiyatlarına rağmen merak erbabı yalnız bizde bulunsun diye bulunması güç ve beğenilen nevilerin soğanlarını alıp imha ederlermiş. İstanbul'a sefirlikle gelen biri lâle yetiştirenlerce bilinmeyen üç tane lâle piyazı getirmiştir ki bunların birine *Tacı Kayser* namı verilmiştir. Bu lâle Çırağan Sarayı bahçesinde yetiştirildi. Çiçek açtığı zaman görmek isteyen meraklılar için müsaade çıkarıldı. Fakat bir sene sonra meçhul bir kimse bahçıvanlardan birine fazla miktarda para vererek lâle soğanını almış ve bu suretle bu çiçeğin soğanı ortadan kaybolmuştu. İ b r a h i m P a ş a bu soğanı buldurmak için lâle meraklılarının bahçelerini gizlice teftiş ettirdi. Dellâllar çıkardı ve (bu çiçeği her kim yetiştirir çoğaltmasına himmet ederse mücazat değil mükâfat verileceğini vâdetti. Fakat ne lâle soğanını satan bahçıvan, ne de onu alan kimse meydana çıktı. Ve bu suretle *Tacı Kayser* de ortadan kayboldu.

Gittikçe artan rağbet neticesinde *lâle* alım satımı üzerinde ihtikâra yol açmıştı. Sarayca bu mesele nazarı dikkate alınarak her meraklıdaki *lâlenin* cinsi, miktarı tayin olunarak hepsine narh konmuş, konan narhtan fazlaya satanların soğanlarının istirdat ve kendilerinin de nefyedilmeleri için ferman çıkarılmıştı. Bu işlerle meşgul olmak üzere mütehasıs çiçekçilerden mürekkep bir *Meclisi Şühûfe* kurulmuş ve M e h m e t L â l e z a r î E f e n d i de *Ser Şühûfeciyân* tayin edilmiştir.

1830 (1143) de Sâdâbad âlemlerinin so-

(20) رسالة اسمی لاله فرح انكيز

1164 de yazılan bu eserin içinde yazıldığı sene adedi kadar *Lâle* ismi vardır. Fakat risalenin sonunda eser sahibi; Şevketlû Efendimizin (Birinci Mahmud) tesmiye buyurdukları isimler: 38 adet, Saadetli Ağa Hazretlerinin tesmiye buyurdukları: 4 adet, kitabın tarihi tertibi olan 1164 senesinden sonra kitap sahibinin vaz' ve tesmiye eylediği esamî: 380 adet diyecek metindeki 1164 çeşide 422 çeşit daha ilâve ediyorki mecmuu 1586 çeşit eder.

na ermesile *Lâle* de mevkiini kaybetmiş ve yetiştirilmesi gittikçe azalmıştır.

Lâle merakı ve sevgisi onun hakkında bir çok eserler yazılmasına sebep olmuştur. Bu gün kütüphanelerimiz *lâle* risaleleri itibariyle hayli zengindir. Bu risalelerde *lâlenin* soğandan veya tohumdan yetiştirilmesi, yeni nevilerin nasıl elde edileceği vesaire gibi ameliyata taallük eden kısımlar mufassal bir surette yazıldığı gibi *Lâlenin* güzelliğine, rengine vesair bedî kıymetlerine taallük eden kısımlarda ise bu çiçeğin vasıflarından, kusurlarından, noksanlarından bahsedilmektedir. Bazıları ise doğrudan doğruya bir şiir mecmuası halindedir. Büyük emeklerle meydana gelen bu eserlerde yukarıda yazılan hususlara ilâve olarak daha birçok diğer malumat mevcut olduğu halde en mühim olan ve bu risalelerde ismi geçen binlerce *lâlenin* tavsiflerinin olmamasıdır. *Şükûfenâme-i Ali Çelebi* ve diğer bazı eserlerde tavsifler yapılmışsa da bunlar da ya nâtamam yahut kanaat verici mahiyette değildir. Bugün elimizde maalesef ne hakikate uygun, resimli bir *lâle* kataloğu, ne de açık bir şekilde yazılmış bir tavsifname yoktur. Yalnız çiçeğin isminin, renginin yazılması, yahut itinasız yapılmış tavsiflerin birşey ifade edemeyeceği aşîkârdır.

Lâle o kadar ruhumuza girmiş, benliğimizi sarmış bir çiçektir ki atalarımız onu bahçelerinde yetiştirdikleri gibi tezyinî sanatlarımızda da kullanmağı ihmal etmemişlerdir. Bugün müzelerimizi süsleyen sanat eserlerimizde, kumaşlarımızda, işlemelerimizde, örtülerimizde, halılarımızda, tahta, deri, sedef, taş işlerinde, bilhassa çinilerimizde *Lâleyi* görebiliriz. Müsteşrik H. G l ü c k *Lâle* ve *Karanfili* Türklerin çok kullandığı ve bu çiçekleri havi eserlerin Türk eseri olduğunu söylemiştir (21).

Lâleye karşı umumî muhabbeti gösteren bu ufak mukaddmeden sonra çinilerdeki *lâle*lere gelelim.

Bugün İstanbulda, çinilerimizin yegâne tetkik membar olarak birkaç sivil mimari ese

(21) Doktor Süheyl Ünver'in 1930 Kânunusaniye *Viyana Sanat ve Tarih Müzesinde* Profesör G l ü c k'ü ziyaretinde aralarında geçen konuşmada Profesör tarafından söylenmiştir.

ri ile dinî mimari eserleri vardır. Bunlardaki mevcut çiniler muhtelif zamanlarda tamir, tecdid gibi bahanelerle kısmen tahrip edilmişse de yerli yerinde kalabilenler yolunuzu aydınlatmağa kâfidir.

XVI ncı asrın birinci yarısında ilk olarak kullanılmaya başlanan kırmızı renkle beraber, çinilerimizde *lâleyi* görmeğe başlıyoruz. XV inci asır ile XVI ncı asrın birinci yarısında yapılan Topkapı sarayındaki *Arz odası*, saray içinde *Çinili Köşk* gibi sivil mimari eserlerle *Fatih Camii* (22), *Mahmud Paşa türbesi*, *Birinci Selim Camii ve türbesi* gibi dinî mimari eserlerinde *lâleye* tesadüf edilmez. Şu halde *lâle* çinilerimize kırmızı renkle beraber girmiştir.

Esasen XV inci asrın sonu ve XVI ncı asrın birinci yarısında yapılan çinilerle XVI ncı asrın ikinci yarısında yapılmış çinilerin nakışları, renkleri, sırları arasında esaslı farklar vardır (23).

Şu halde çini tezyinatında *lâleyi* XV inci asrın ikinci yarısından sonra aramak lâzımdır. Filhakika *lâleyi* yukarıki tarihten çiniciliğimizin inhitat devri olan XVIII inci asra kadar çini tezyinatında görmek kabildir.

(22) Bugün mevcut olan camii *Fatih Sultan Mehmed*'in inşa ettirdiği bina değildir. Çünkü malûm olduğu üzere *Mustafa III* zamanında ve 1179 (1766) da İstanbulda vukubulan gayet şiddetli bir zelzelede eski bina o dercede harap olmuştu ki tâ temellerine kadar yıkılarak yeniden inşasına mecburiyet hâsıl olmuştu. Bu camii üç sene ve on bir ayda bitmiş 1185 (1771) de kışad edilmiştir. *Fatih*'in ilk caminin inşasına dair olan kitabe cümle kapısında mevcuttur (*Camilerimiz Hakkında Ethem* 1933). bu kitabeden başka camii avlusundaki pencerelerden birinin üstünde bulunan çini panonun yıkılan eski camiden kalma olduğu ve yeni yapılan bugünkü camide kullanıldığı aşîkârdır. Şu halde elimizde bulunan bu panu ile ilk *Fatih Camii*'nin çinileri hakkında bir fikir edinebiliriz.

(23) *On beşinci asrın sonu ve on altıncı asrın yarısında yapılan çiniler* Selçuk çinilerinin devamından başka birşey olmadığından çinilerimizdeki bu ilk devre on altıncı asrın birinci nistina kadar devam ediyor (Türk çinileri *Tahsin Öz Yedigün* (1937). kullanılan renkler: beyaz, yeşil, F1 ruze mavisi, koyu mavi, siyah ve sarıdır. Bunlar on altıncı asrın ikinci yarısında başlayan ve çeyrek asır devam eden çinilerdeki renkler gibi şeffaf olmayıp mattir, sırları da donuktur.

Makalede ismi geçen çini ve lâlelerin fihristi

1	<i>Rüstem Paşa Camii</i>	:	Cümle kapısının iç sağ ve sol yan duvarlarındaki ulama çinilerden.	
2	»	»	»	: Üst sağ sofadaki ulama çinilerden.
3	»	»	»	: Cami dahilindeki bir bordürden
4	»	»	«	: Cami dahili sağ sofadaki ulama çinilerden
5	»	»	»	: » » ulama çinilerden
6	»	»	»	: » » sütun muskalarından
7	»	»	»	: » » » »
8	»	»	»	: Sağ sofa ulama çinilerden
9	»	»	»	: » » » »
10	»	»	»	: Sol » » »
11	»	»	»	: Cami dahili sütunda bulunan muskadan
12	»	»	»	: » » sağ sofadaki ulama çinilerden
13	»	»	»	: Sağ ve sol sofalar altında bulunan aynı nakşi havi panodan
14	»	»	»	: Sol sofada bir bordürden.
15	»	»	»	: Cami dahili sol sofa XVII nci asra ait ulama çinilerden.
16	»	»	»	: » » ulama çinilerden
17	»	»	»	: Üst sağ sofadaki ulama çinilerden
18	»	»	»	: Son cemaat yeri cümle kapısı ulama çinilerden
19	»	»	»	: » » » » » » » »
20	»	»	»	: Cami dahili ince bir bordürden
21	»	»	»	: Cami dahili üst sol sofadaki sütunda bulunan kırık bir çiniden.
22	»	»	»	: Cami dahili sağ sofadaki yazılı çinilerden
23	»	»	»	: Üst sağ sofadaki ulama çinilerden
24	»	»	»	: Cami dahili ince bir bordürden
25	»	»	»	: Üst sağ sofadaki bir bordürden
26	»	»	»	: Son cemaat yeri cümle kapısı solundaki panodan
27	»	»	»	: Cami dahilinde ince bir bordürden
28	»	»	»	: » » » » »
29	»	»	»	: Son cemaat yeri cümle kapısı solundaki panodan
30	»	»	»	: Cami minberinde bulunan küçük panodan
31	»	»	»	: » dahilindeki ince bir bordürden
32	»	»	»	: Cami dahili üst sol sofadaki sütunda bulunan bir kırık çiniden
33	»	»	»	: Son cemaat yeri cümle kapısı solundaki panodan
34	»	»	»	: Son cemaat yeri cümle kapısı solundaki panodan
35	»	»	»	: » » » » » » » »
36	»	»	»	: » » » » » » » »
37	»	»	»	: Cami dahili sol sofadaki sütunda bulunan kırık bir çiniden
38	»	»	»	: » » » » » » » »
39	»	»	»	: Son cemaat yeri cümle kapısı solundaki panodan
40	»	»	»	: » » » » » » » »
41	»	»	»	: Cami dahilinde genişçe bir bordürden
42	<i>Piyale Paşa Camii</i>	:	Mihrap kenarındaki bordürden	
43	»	»	»	: » üst köşelerindeki çinilerden
44	»	»	»	: » » » »
45	»	»	»	: » » » »

- 46 *Piyale Paşa Camii* : » kenarındaki bordürden
 47 » » » : Mihrap üst köşelerindeki çinilerden
 48 » » » : » » » »
 49 » » » : » kenarındaki bordürden
 50 » » » : Mihrap üst köşelerindeki çinilerden
 51 » » » : Mihrabın en üstünde bulunan çiniden
 52 » » » : » » » » »
 53 » » » : » » » » »
 54 » » » : Mihrap kenarındaki bordürden
 55 » » » : » » »
 56 » » » : » » »
 57 *Mesih Mehmet Pş. Camii:* Cami dahilindeki bir bordürden
 58 » » » » : » » » »
 59 *Ramazın Efendi Camii* : » » ulama çinilerden
 60 » » » » : » » » »
 61 » » » » : Pencere üstü muskalarından
 62 *Mehmet Ağa Camii* : Cami dahilindeki bir bordürden
 63 » » » » : » » » »
 64 » » » » : » » » »
 65 » » » » : » » » »
 66 *Hekimoğlu Ali Pş. Camii:* Mihrap çıkıntısındaki yazılı çini kitabeden
 67 » » » » : Cami dahili ulama çinilerden
 68 » » » » : Mihrap çıkıntısındaki yazılı çini kitabeden
 69 » » » » : » » » » »
 70 » » » » : » » » » »
 71 » » » » : » » » » »
 72 *Mehmet Ağa Camii* : Son cemaat yeri sağ pencere üstündeki yazılı kitabeden
 73 *İbrahim Paşa Camii* : » » » » » » » »
 74 » » » » : » » » » » » » »
 75 *Haseki Hürrem Türbesi* : Türbe dahilinde çepeçevre dolaşan yazılı çinilerden
 76 » » » » : Türbede bulunan bir bordürden
 77 *Kanunî Süleyman* » : Türbe kapısı dış yanında bulunan panonun bordüründen
 78 *Haseki Hürrem* » : Türbe dahilinde mihrap üstü köşelerinden
 79 » » » » : » kapısı dışında bulunan panodan
 80 » » » » : » » » » » diğer bir çeşit lâle
 81 » » » » : » dahilinde mihrap üstü köşelerinden
 82 » » » » : » » » » »
 83 » » » » : » » » » »
 84 » » » » : » » » » »
 85 *Eyüp Türbesi* : Türbenin dış sofasındaki çinilerden
 86 » » » : Türbeye giden koridorda bulunan geniş bir bordürden
 87 » » » » : » » » » » »
 88 » » » » : Türbe sebilinin iç duvarında bulunan ulama çinilerden
 89 » » » » : Türbenin dış sofasında bulunan ulama çinilerden
 90 » » » » : » » » servili panoda bulunan pembe renkli lâle
 91 » » » » : » » » bulunan bir çiniden
 92 » » » » : » » » » » diğer bir çeşit lâle
 93 » » » » : » » » » kırık bir çini parçasından
 94 » » » » : Eyüp cami avlusu türbe penceresi etrafındaki ulama çinilerden

- 95 *Eyüp Türbesi* : Türbenin dış sofasındaki çinilerden
96 » » : » » » kırık bir çini parçasından
97 » » : » » » bulunan bir bordürden
98 » » : » » » » kırık bir çiniden
99 » » : » » » » ulama çinilerden
100 » » : Türbenin dış sofasının kapısı üstünde bulunan tek bir çiniden
101 » » : » » sofasında bulunan bir pano ortası göbeğinden
102 » » : » » sofasının kapısı üstünde bulunan tek bir çiniden
103 » » : Türbenin dış sofasında kırık bir çiniden
104 » » : 98 ve 92 numaralı lâlelerin bulunduğu çiniden
105 » » : Türbenin dış sofasında bulunan ve 104 numaralı lâlenin bir diğer çeşidi
106 » » : 92 ve 98 numaralı lâlerin bulunduğu çiniden
107 *Üçüncü Mehmet Türbesi* : Türbe dahilinde alt sırada bulunan çinilerden
108 *Eyüp Türbesi* : Türbenin dış sofasında bulunan XVII nci asra ait ulama çinilerden
109 » » : Türbenin dış sofasında bulunan XVII nci asra ait ulama çinilerden
110 » » : Türbenin dış sofasında bulunan kırık bir çiniden
111 » » : » » » genişçe bir bordürden
112 » » : Türbeye giden koridorda bulunan bulutlu bir bordürden
113 » » : » » » » » » »
114 » » : » » » » » » »
115 » » : Türbenin dış sofasındaki bir pano ortası göbeğinde bulunan bir lâle
116 » » : Türbenin dış sofasındaki ince bir bordürden
117 » » : » » » » » » »
118 » » : » » » » » » » pano ortası göbeğinden
119 » » : » » » » » » » » »
120 » » : » » » » » » » » »
121 » » : Cami avlusunda türbe penceresinin sol tarafında bulunan (Muhammed) yazılı tek çinideki lâle
122 » » : Cami avlusunda türbe penceresinin sol tarafında bulunan (Muhammed) yazılı tek çinideki lâle
123 » » : Cami avlusunda türbe penceresinin sol tarafında bulunan (Muhammed) yazılı tek çinideki lâle
124 » » : Cami avlusunda türbe penceresinin sağ tarafında bulunan (Allah) yazılı tek çinideki lâle
125 » » : Türbenin dış sofasındaki bir pano ortası göbeğinde bulunan lâle
126 *Üçüncü Murat Türbesi* : Türbeyi çepeçevre dolaşan en üst bordürden
127 » » » : » » » » » » »
128 *İkinci Selim Türbesi* : Türbe dahilindeki ulama çinilerden
129 *Üçüncü Murat* » : Kapının iç sağ ve sol tarafında bulunan ve nakışları ayrı olan panodan
130 » » » : Türbedeki ince bir bordürden
131 *Üçüncü Mehmet* » : Türbe dahilinde bir bordürden
132 *İkinci Selim* » : » » » ulama çinilerden
133 *Üçüncü Murat* » : Türbedeki ince bir bordürden

Bibliyografya : *Büyük Türk lûgati*, Hüseyin Kâzım, gayri matbu kısım; *Bürhanı Katı*; *Kamusı Türki*, Şemseddin Sami; *Lâle Devri*, Ahmed Refik; *Tarihimizde Lâle Merakı*, Doktor Ahmed Süheyl, *Milli Mecmua* 14 adet makale; *Türk Çinilerinde Lâle Tezyinâtı*, Doktor Ahmed Süheyl, *Milli Mecmua*, makale; *Türk Çinileri*, Tahsin Öz, Yedigün makale; *Salon Sünbülleri*, Cevad Rüşdü makale; *Lâlezar İbrahim risalesi*, Ebüzziya Tefrik, makale; *Lâle isimleri*, Reşad Ekrem Koço makale; *Risalei Lâleü Zerrîn*, Ali Emiri Efendi Kütüphanesi tabiiye kısmı 158; *Takvimi Lâle*, Ali Emiri Efendi Kütüphanesi tabiiye kısmı 159 kopya; *Şükûfenâmei Ali Çelebi*, Ali Emiri Efendi Kütüphanesi tabiiye kısmı 160 kopya; *Tuhfetülhabab*, Ali Emiri Efendi Kütüp-

hanesi, tabiiye kısmı 161; *Netayicülezhâr*, Ali Emiri Efendi Kütüphanesi, tabiiye kısmı 162 kopya; *Risalei lâle elmüsemmâ bimizanülezhâr*, Ali Emiri Efendi Kütüphanesi, tabiiye kısmı 164 kopya; *Risalei müfredatı lâle velünsa miyarülezhâr*, Ali Emiri Efendi Kütüphanesi, tabiiye kısmı 165; *Risalei lâle elmüsemmâ bimiyarülezhâr*, Ali Emiri Efendi Kütüphanesi, tabiiye kısmı 166 kopya; *Şükûfenâmei Ali Çelebi*, Ali Emiri Efendi Kütüphanesi tabiiye kısmı 169 kopya, 170 kopya; *Risalei esamü lâle*, Ali Emiri Efendi Kütüphanesi tabiiye kısmı 171 kopya; *Gonceli lâlezar bağı kadim*, Ali Emiri Efendi Kütüphanesi, tabiiye kısmı 172 kopya, 137 kopya; *Risalei esamü lâle ferah engiz*, Ali Emiri Efendi Kütüphanesi, tabiiye kısmı 173 kopya; *Larousse du XXe siècle*; *Encyclopedia Britannica*; *Der Grosse Brockhaus*.